

Az informális tanulás történeti szinterei

A közgondolkodás a tanulást elsődlegesen a formális képzéshez köti, kevésbé tulajdonít jelentőséget az informális tanulásnak, annak ellenére, hogy az jelentős időt és teret tölt ki az egyén életében, még a magasan képzett személyek esetében is. Az egész életre kiterjedő tanulás paradigmája is (amely magába foglalja az élethosszig tartó és az élet minden területét érintő tanulást is) felértékeli az iskolán kívüli tanulás funkcióját. Tanulságosnak látszik az informális tanulás történeti vizsgálata is: annak bemutatása, hogy milyen jellegzetes szinterei voltak az informális (vagy más néven: természetes, hétköznapi) tanulásnak egy adott korban.

Bevezetés

Napjaink nehezen tervezhető világában az egyik meghatározó kompetencia a tanulás. A tanulás révén érhető el, alakítható ki, sajátítható el az a tudás-, viselkedéskészlet, amelynek segítségével adekvát válaszok adhatók a folytonos és egyre gyorsuló technikai, gazdasági, társadalmi változásokra. A tanulás élethosszig tartó értelmezése nem teljesen új keletű felfogás (Field, 2006), de átfogó paradigmává válása az oktatásban növeli az esélyét annak, hogy eredményes és széleskörű legyen a népesség felkészültsége az adaptivitásra, az új kihívások nyomán az éppen szükséges változtatások megtételére. Népességről beszélek, hiszen az egész életen át tartó és az élet minden területére kiterjedő tanulás mindenkit érint, a tanköteles korúakat és az iskolát már elhagyókat egyaránt, és mindkét területen sajátos probléma elé állítja az oktatáspolitikát.

Az iskola még keresi helyét, szerepét a mai világban, de az egyértelmű, hogy a tanulás a kompetenciák kialakításában, fejlesztésében kulcsszerepet kell vállaljon. Felmérve, hogy a tudásszerzés helyszínei megváltoztak (Csapó, 2002), az iskola nyitott rendszerként működve tud integrálót pozícióba kerülni, a tanulás sajátosságaihoz – kihívásaihoz, örömeihez – közelebb vinni, a tudásmenedzsment alkalmazására felkészíteni. Elérni, hogy a diákok szeressenek és tudjanak tanulni. Ehhez azonban valóban fel kell váltsa a tömegoktatást a személyre szabott oktatás korszaka (Halász, 2008). A felnőttoktatás terén sok konkrét feladat megoldása mellett a fő kérdés szintén a tanuláshoz való viszony, a felnőttek attitűdjének alakítása, hogy a tanulást értékes, eredményesen teljesíthető, sikert és örömet nyújtó tevékenységként értelmezzék. Esetükben azért nehezebb a helyzet, mert negatív emlékeket, esetleg súlyos kudarccokat öríznek magukban az iskolai tanulásról, és ezekkel szemben kell elérni, hogy megtapasztalják, hogy vannak eredményes stratégiák, érdekes módszerek; hogy egészen másként is lehet, mint ahogy korábban történt velük. Ezért is fontos az informális tanulás működésének, szerepének a vizsgálata, a működési módok, megoldások formális keretek közötti alkalmazása, és leginkább az informális keretek között szerzett tudások elismertetése, legitimizálása. Az informális tanulás érvényesítése különösen a gyenge munkapiaci pozícióval rendelkezőket hozhatná

jobb helyzetbe. A felmérések szerint azonban a felnőttképzésben részt vevők nagyobbik fele a formális képzést preferálja (Radó, 2006). Ez az adat közvetett módon azt is jelzi, hogy a (köz)gondolkodás a tanulást elsődlegesen a formális képzéshez köti, kevésbé tulajdonít jelentőséget az informális tanulásnak.

Egyetértünk azokkal a kutatókkal (Colley, Hodkinson és Malcolm, 2003; Golding, Brown és Foley, 2009), akik azt hangsúlyozzák, hogy a feladat nem a tanulás informális és formális jellemzőinek minél pontosabb különválasztása, hanem az, hogy a két forma integrálása megtörténjen. Ezzel együtt annak is a szükségét érezzük, hogy bemutassuk az informális tanulás jelentőségét az egyén tanulási folyamatában. Ezt egyrészt az informális tanulás mennyisége indokolja. Az informális tanulás, amely mindenfajta tevékenység velejárója lehet, jelentős időt és teret tölt ki az egyén életében, még a magasán képzett személyek esetében is (Coombes és Ahmed, 1974, 8. o.). Az egész életre kiterjedő tanulás paradigmája is (amely magába foglalja az élethosszig tartó és az élet minden területét érintő tanulást is) felértékeli az iskolán kívüli tanulás funkcióját. Tanulságosnak látszik az informális tanulás történeti vizsgálata is: annak bemutatása, hogy milyen jellegzetes színterei voltak a hétköznapi (természetes, informális) tanulásnak egy adott korban.

Ebben az írásban az 1920-as és '30-as évek Magyarországra látogatunk vissza, és nem a családot és az egyházat, az informális tanulás két meghatározó színterét állítjuk a középpontba, hanem a korszak sajátos jelenségeit, a levante intézményét, a cserkészmozgalmat és a sportegyesületeket. A három terület sok szálon kötődik egymáshoz, már csak azért is, mert mindegyik felett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta a felügyeleti jogot (közvetlenül, vagy az Országos Testnevelési Tanácson keresztül).

Sportegyesületek

Trianon után a sport, a testnevelés különleges szerepet kapott: ha nem is mindig önmagáért, ha sokszor kifejezetten katonai megfontolásokból, de mégis valóságos sportsikerekben manifesztálódott és tömegeket mozgatott meg. A vizsgált időszakban a sport már tömegek időöltésévé vált világszerte, hiszen a munkaidő szabályozása, a szabadidő növekedése kedvezett ennek a folyamatnak. Magyarországon még inkább elősegítette a tömegsportok kialakulását, hogy az ifjúsági testnevelést – katonai szempontok miatt – tudatosan támogatta a kormány. Valamennyi sportágat tekintve a versenyzők száma a '30-as években meghaladta a 100 ezer főt. Az elért eredmények, az olimpiákon felmutatott sikerek azt bizonyítják, hogy Magyarország a versenysportok terén kezdett nagyhatalommá válni. Csak egy jellemző adat: míg „1918 előtt Magyarország területén nem egészen 700 sportlétesítményt tartottak fenn”, 1935-ben ez a szám már 6882 (Romsics, 2005, 221. o.). Ez akkor is hatalmas fejlődés, ha a létesítmények között mintegy 2000 céllövőpálya is szerepelt, amelyek nagymértékben a levanteintézményhez kapcsolódtak. Másfelől arról sem szabad megfeledkezni, hogy a levanték bekapcsolódtak sportpályák, lőterek és más létesítmények építésébe. Például amikor a Kispesti Atlétikai Club fatribünje leégett, az új pálya létrehozásán a levanték kalákában dolgoztak 1935-ben.

A legnépszerűbb sportág a labdarúgás volt. (1) Egyfelől azért, mert könnyen hozzáférhető, olcsó volt: létesítmények és felszerelés nélkül is lehetett üzni. Mint ahogy rengeteg fiú tette a külvárosi grundokon vagy a faluszéli libalegelőkön, akár mezítláb is. (Falun a fiúknak kevesebb ideje jutott a focira, mert már 6–7 évesen befogta őket a család különböző munkákra. Kezdetben libát legeltettek, később már a disznókat is rájuk bízta.) A futball népszerűségét másfelől az magyarázza, hogy egy roppant élvezetes és kreatív játékról van szó, amely egyszerre nyújtja az önfeledtség örömét, az egyéni és a közös siker lehetőségét és átélését, a küzdelem, az ügyesség és az erőpróba feszültségét. A futball a külső szemlélőt is megragadta hihetetlenül kombinatív mivoltával, nem véletlenül vonzott hétről hétre ezeket a mérkőzések megtekintése.

Korszakunkban gomba módra szaporodtak a sportegyesületek. Nézzünk egy példát a folyamatra! A Budapest közelében lévő Szentlőrinc 1910-ben lett önálló község, ekkor a lakossága nem érte el a 8 ezer főt, de már önállóvá válása előtt rendelkezett sportegyesülettel, az 1908-ban alakult Szentlőrinci Atlétikai Club (SZAC) formájában. Az egyesület több sportág (atlétika, kerékpározás, tenisz, torna, stb.) fejlesztését tűzte ki célul, de a népszerűségben itt is a foci volt az első. A település 1928-ban nagyközséggé vált úgy, hogy a lakossága több, mint a háromszorosa duzzadt. 1934-ben – várossá válása előtt

---

Trianon után a sport, a testnevelés különleges szerepet kapott: ha nem is mindig önmagáért, ha sokszor kifejezetten katonai megfontolásokból, de mégis valószínűsíthető, hogy a sportágakban manifesztálódott és tömegeket mozgató meg. A vizsgált időszakban a sport már tömegek időtöltésévé vált világszerte, hiszen a munkaidő szabályozása, a szabadidő növekedése kedvezett ennek a folyamatnak. Magyarországon még inkább elősegítette a tömegsportok kialakulását, hogy az ifjúsági testnevelést – katonai szempontok miatt – tudatosan támogatta a kormány. Valamennyi sportágat tekintve a versenyzők száma a '30-as években meghaladta a 100 ezer főt. Az elért eredmények, az olimpiákon felmutatott sikerek azt bizonyítják, hogy Magyarország a versenysportok terén kezdett nagyhatalommá válni.

---

két évvel – Szentlőrincen már tizenkét klub működött (PIHGY, 2007). A sportegyesületek fenntartói többségében társadalmi egyesületek voltak, amelyek az iparos és kereskedő kispolgárok támogatásából működtek, építették pályáikat. Volt önálló sportegyesülete a település legnagyobb ipari létesítményének, a Téglagárnak, és – mint arra később kitérünk – a leventegyesületnek is. Szinte kivétel nélkül mindegyikben a foci volt a húzósportág.

A labdarúgó klubok jellemzően kölyök (10–13 év), ifi (14–17 év) és felnőtt (18. életévtől) csapattal rendelkeztek. Mindhárom korosztályban két-két csapatot szerveztek, ami a felnőttek esetében a nagy csapatot, illetve a tartalékot jelentette, az első két kategóriában az életévek szerint csoportosítottak, de itt is szerepet kapott a pályán mutatott tudás. Erőteljes hierarchiát jelentett a játékosok között, hogy ki melyik szintű csapatban játszott. A kölyökcsapatba bekerült kissrácok áhítattal nézték a „nagyok” játékát, és tervezgették, hogy milyen lesz, ha följebb és följebb kerülve már ök húzzák magukra a klub felnőtt bajnoki mezét, miközben már arra is büszkék voltak, hogy a grundról egy egyesületbe igazoltak.

A nagyobb egyesületeknek voltak megbízott embereik, akik járták a grundokat. Többnyire kiöregedett focisták voltak – munkájukért kaptak valami juttatást a klubtól, ingyen látogathatták a meccset –, akiknek volt szemük ahhoz, hogy észrevegyék, melyik gyerek gyors, vagy ügyes a labdakezelésben, vagy van elgondolás a játé-

kában, ha nem is sikerül mindig megvalósítania. Az egyik ilyen felhajtó vékony, magas ember volt, hosszú, majdnem a földig érő kabátban, az egyik kezében notesz, a másikban tintaceruza. Meg-megszólította a gyerekeket: „Gyere ide, fiam! Téged hogy hívnak?” Azokat, akik bekerültek a noteszbe, elküldte négyesével-ötösével edzésre. (2) A klubok többször tartottak játékos toborzást, s ilyen alkalommal gyakran az első csapat trénera is jelen volt, hogy lássa, milyen tehetségekkel számolhat néhány év múlva a grundról kikerült fiúk közül.

A hierarchia a felnőttek között, az első csapatban is érvényesült: megmutatkozott abban, hogy kinek mennyire volt szava az öltözőben, vagy hányadik volt a fürdésnél (jutott-e még meleg víz neki). Magától értetődött, hogy a fiatalabb játékosok magázták a náluk nyolc-tíz évvel idősebb társakat. Megtiszteltetésnek számított, ha egy fiatal játékos a csapat utazásánál vihette a már befutott játékostárs vulkánfíber bőröndjét, vagy kipucolhatta a cipőjét. A beilleszkedési folyamat része volt, hogy a fiatalabb játékosokkal hoztattak az idősebbek maguknak újságot vagy fröccsöt (*Borsi-Kálmán*, 2008, 97–98. o.).

Az, hogy kinek hogyan sikerült beilleszkednie a csapatba, sok összetevőn múltott, de amin mindenkinek át kellett esnie, az a beavatási rituálé volt. Ez általában azon a napon történt meg, amikor az újonc játékos lejátszotta az első meccsét az új klubjában. Fürdésnél lekapták a tíz körméről, egy padra szorították és minden játékos rácsapott a csupasz hátsójára. Utána – élén a csapatkapitánnyal – kézfogással és széles vigyorgással maguk közé fogadták a beavatottat. Szintén fenékre csapással avatták fel a válogatottban debütálókat (*Rejtő*, 1966). Buzánszky úgy emlékszik vissza, hogy az ő beavatása a válogatott meccsről hazafelé jövet, a vonaton történt. (3)

Ez a beavatás azt is jelentette, hogy a csapattagok olyan szövetségre léptek egymással, hogy a pálya, a játék szent, azt nem zavarhatja meg semmiféle játékosok közötti ellentét, ott és akkor együtt és egymással kell küzdeni. A pályán nem érvényesek, átmeneti időre felfüggesztésre kerülnek a társadalmi választóvonalak – ez a foci demokratikus oldala. Ugyanakkor a pályán hamar megmutatkoznak a játékosok képességei, és ennek alapján kialakulnak a rangsorok, melyek a foci meritokratikus voltát mutatják. A futballnak ez a két említett jellemzője szintén vonzóvá teszi a nézők körében, s ennek egyik mutatója, hogy a két legnépszerűbb csapat, az FTC és az MTK pályájának befogadóképességét egyaránt megduplázták (20 ezerről 40 ezerre).

A játékosok hétről hétre a publikum hőseivé válhattak, s ha nemzetközi találkozón szerepeltek, ha a magyar színeket képviselték, akkor nemzeti hőssökké. A kiváló világbajnoki teljesítmény 1938-ban (ezüstérem) tovább növelte a labdarúgás népszerűségét Magyarországon. Más sportágakban is kiemelkedő eredményeket értek el sportolóink, erről tanúskodnak az amsterdami, Los Angeles-i és berlini olimpián nyert aranymedálok. A kollektív identitás szempontjából fontos szerepet játszott a sport, és tömegmérete miatt különösen a futball. Ennek az identitásképzésnek az értéke és aspektusa a sport mai európai uniós felfogásban is érzékelhető: „A sport és a versenyek nemzeti alapon való szervezése a sporthoz való európai viszonyulás történeti és kulturális háttere részét képezi, és összhangban van az európai polgárok szándékaival. Különösen a nemzeti válogatottak játszanak fontos szerepet nem csupán az identitás, hanem az alulról szerveződő sporttal való szolidaritás megszilárdításában is, így támogatást érdemelnek.” (*EU Fehér Könyv*, 14–15. o.)

A cserkészlet

A cserkészlet magyarországi jelentkezése is már a Horthy-korszak előtt történt. Az önkéntes és nyitott ifjúsági mozgalom az 1907. évi angliai kezdetek után elég hamar eljutott hozzánk, de igazán lábra kapni a '20-as években tudott.

Az első hazai lépések közé tartozik Králik László, a nagybecskereki gimnázium tanárának fordítása, aki Baden-Powell alapvető művének (*Scouting for Boys*) egy részét ültette át magyar nyelvre és jelentette meg a gimnázium értesítőjében. Ebből idézett később a *Torontál* című újság (1910. július 14.), s adott így információt a mozgalomról már szélesebb közönség számára. Az írás a cserkészletben folyó tanulás gyakorlatiasságát emelte ki. „Az egyesület tagjai 12–18 éves fiúk, akikkel szemben igen nagy követelményekkel lépnek fel. Meg kell ismerkedniük az élet mindennemű követelményeivel, kint kell nekik a szabadban tartózkodniuk, meg kell tanulniuk kunyhót építeni, fát vágni, tüzet rakni, sütni, főzni, csónakázni, kerékpározni, úszni, gyalogolni. Embereket, állatokat

megfigyelni. Meg kell tanulnia a higiénikus életmód szabályait, testét mindenféle játékokkal és sportokkal edzenie kell stb. Mindezt az ifjak a szabad délutánokon, a vasár- és ünnepnapokon és a nagy szünetekben gyakorlatilag sajátítják el.” A cikk lényegében azt a cserkészetre jellemző nem-formális nevelési módszert vázolta fel, amely nagyban épít a szabadban végzett elfoglaltságokra.

Az 1. világháború visszavetette a mozgalom fejlődését, de a viláégés után újra lendületet vett. 1914-ben 3 és 4 ezer közé volt tehető a cserkészek összlétszáma Magyarországon, a '20-as évek végére közel 30 ezer főt számlált a mozgalom (Gergely, 1989, 53. o.). A növekedés elsősorban azoknak a lépéseknek volt köszönhető, amelyekkel a mozgalom felett pedagógiai felügyeletet gyakoroló Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) szorgalmazta a cserkészlet bevezetését az iskolákban. A VKM körrendeletében nemcsak kívánatosnak minősítette a cserkészcsapatok szervezését, hanem azt is kérte az iskoláktól, hogy lehetőség szerint otthont is adjanak a csapatoknak és „találjanak módot arra, hogy a cserkészvezető tanárok heti 4 óra kedvezménybe részesüljenek” (Gergely, 1989, 58. o.). A cserkészlet felkarolása beillett a VKM-t irányító Klebelsberg politikájába, aki nagyszabású kulturális építkezésbe kezdett a Trianon utáni Magyarországon. A kultuszminiszter többször hangsúlyozta, hogy a „pedagógia a mai napig nem méltányolja eléggé a test- és jellemnevelés nagy fontosságát”. A test- és jellemnevelés kitüntetett kezelését az (is) magyarázza, hogy a győztes hatalmak a magyar haderőre vonatkozó korlátozó előírásokat hoztak, és azokat szigorúan ellenőrizték. Klebelsberg az iskoláztatás keretein belül kívánta megoldani a testi képzést (karöltve a szellemivel), s ehhez jó kiegészítésnek mutatkozott a cserkészmozgalom.

Bár a VKM támogatta a cserkészlet bevezetését, az iskolák egy jó része nem lelkesedett az ügyért, a közvetlenül érintett középiskolai tanárság vegyes érzelmekkel viseltetett a mozgalom iránt (Gergely, 1989, 57. o.). Az iskolák a saját önállóságuk csorbitását látták a cserkészmozgalom autonómiájában, s ezért például a rendtartásra való hivatkozással korlátozni kívánták a szabad csapatválasztás alapelvét. Hiába próbált a VKM 1925-ben rendelettel érvény szerezni az alapelvnek, az iskolák (különösen az államiak) kevésbé tettek eleget az előírásnak.

1. táblázat. A cserkészcsapatok száma intézmények szerint 1931-ben

Iskolák		Egyéb	Összesen
Állami	Egyházi		
162	252	184	598

A tanári kar általános hozzáállásából az is következett, hogy a cserkészcsapatok ugyan megjelentek az iskolában, de a mozgalomra jellemző pedagógiai gyakorlatot nem fogadták be. (Voltak persze kivételek (4), de ezek csak színezték, nem változtatták meg érdemben az általános képet.)

A pestszentlőrinci sajtó többször beszámolt a cserkészlettel kapcsolatos eseményekről. A helyi újságok híreiből körvonalazódik, hogyan formálódott a cserkészlet a nagyközségben. Három csapat működéséről olvashatunk: 1927-ben alakult meg a 920-as számú Szent Lőrinc Cserkészcsapat (*Pestszentlőrinci Újság*, 1927. augusztus 13.). (5) A három csapat élén hitoktatók álltak. A Szent Lőrinc Cserkészcsapat az első táborozására 1928 nyarán készült, és ehhez a szegény sorsú cserkészek támogatását kérte a nagyközség vezetőségétől (*Pestszentlőrinci Hírlap*, 1928. június 1.). Ugyancsak ez a cserkészcsapat 1930-ban műsoros estet rendezett a Fórum moziban március 15. tiszteletére (*Pestszentlőrinci Hírlap*, 1930. március 14.). 1936-ban a Szent Flórián csapatnál zászlószentelés volt (*Pestszentlőrinci Újság*, 1936. május 16.), a Szent Lőrinc Cserkészcsapat pedig nagy ünnepséggel köszöntötte fennállásának tizedik évfordulóját: hálaadást tartottak a katolikus templomban, megkoszorúzták a hősi emlékmű talapzatát (6), és díszgyűlést rendeztek a Szemere-lövöldében (*Pestszentlőrinci Újság*, 1936. június 13.). Egy évvel később

a szentlőrinci cserkészek cserkészházat avattak. Az alkalomból tábori misét, istentiszteleteket és vendégcserkészekkel műsort is rendeztek. A Cserkészház kertjében tartották a következő esztendőben az ünnepi cserkésztáborozást (találkozót), amelyen gróf Teleki Pál kultuszminiszter is megjelent (*Pestszentlőrinci Hírlap*, 1938. június 25.).

Az eredendően serdülő fiúk mozgalmaként indult cserkészlet hamarosan kiszélesedett mind az életkor tekintetében, mind pedig abban, hogy a másik nem képviselői is helyet követeltek maguknak. A mozgalom magyarországi növekedését látványosan mutatta, hogy a '20-as évek elején lánycsapatok is szerveződtek. (Nálunk nem kevés ellenállást kellett leküzdeniük, különösen a püspöki kar támasztott kifogást a leánycserkésztel szemben.) Összehasonlításként említhető, hogy Angliában 1917-ben a leánycserkészek száma 94 ezer volt, az USA-ban 1922-ben 114 ezer, Lengyelországban 1923-ban elérte a 17 ezret, míg Magyarországon 1928-ban 5000 főt tett ki. A leánycserkészlet céljait, nevelési módszereit az adott országban „uralkodó leány-, illetve nőnevelési nézeteknek megfelelően alakították” (*Gergely*, 1989, 85. o.). A magyar leánycserkészlet a nehézségek ellenére nemcsak lábra kapott, hanem azt a kitüntető bizalmat is elnyerte, hogy Magyarországon rendezték meg az első világgongresszust.

Az életkor kiterjesztésének a kérdése felvetődött már a mozgalom indulásánál is, de a válaszok, a gyakorlati lépések a '20-as évek elejére maradtak. A leendő cserkészeket összefogó, úgynevezett előkészítő mozgalom is több szálon indult el: farkaskölykök, apródok, kiscserkészek, és sokáig egymás kiszorítására törekedtek a különböző irányzatok (*Gergely*, 1989, 93–99. o.). Nehezen indult el az öregcserekszet életre hívása is, de a magyar cserkészlet két meghatározó vezetője, Teleki Pál és Sík Sándor (7) támogatásának eredményeképpen 1926 tavaszán – 12 város 161 küldöttével – már országos értekezletet is tartottak. Az öregcserekszek száma 1933 elején 3603 fő volt (*Gergely*, 1989, 102–103. o.).

A cserkészmozgalom mindvégig megőrizte elit jellegét, bár történtek próbálkozások, hogy az iparos fiatalságot is bevonják, de az iparos cserkészek, akiknek a többsége 19 éven felüli volt, 1932-ben alig 5300 főt számláltak, ami körülbelül 14 százaléka volt az összlétszámnak (*P. Miklós*, 2003).

A cserkészlet az 1930-as években a nemzetközi kapcsolatok ápolását is jelentette, egy kaput az angolszász világ felé. Ennek volt az egyik fontos eseménye az 1928-as cserkészleány világgongresszus Parádon, s az, hogy itt, Magyarországon alakult meg a Cserkészleány Világszövetség (*Gergely*, 1989, 91. o.). A másik kiemelkedő esemény az 1933-ban megrendezett gödöllői világgongresszus, amire már 1931-ben elkezdődött a felkészülés a kormánybiztosi jogkörrel felruházott Teleki Pál irányításával. Teleki (és az egész kormány) látta, hogy milyen lehetőségeket kínál a találkozó (aminek rendezési jogát az USA és Csehszlovákia előtt sikerült elnyerni), így a világgazdasági válság éveiben is találtak forrást ahhoz, hogy megfelelő minőségű és mennyiségű tájékoztató- és propagandaanyag szülessen. A csapatok is készültek a külföldiek illő fogadására, amit a vezetés igyekezett pontosan szabályozni. Azt várták el a magyar cserkészekről, hogy legyenek előzékenyek, hívják meg a saját táborukba a külföldieket, osszák meg velük az ételüket. A cserkész vezetők jól látták az informális tanulásban rejlő lehetőségeket, amikor arra biztatták a cserkészeket, hogy figyeljék meg „az idegen cserkészlet szellemét, fegyelmét, lelki életét, táborépítését [...] ügyességüket, táborúzi bemutatóikat, rendjüket, higiéniájukat, jótetteiket” (*Gergely*, 1989, 157. o.). A gödöllői világtábor Horthy Miklós kormányzó is megszemlélte.

Teleki Pál elképzelése, a társadalom cserkésziesítése nem valósult meg, még az iskolában sem tudott ez az elgondolás sikereket elérni, de ahhoz elég erősen bizonyult a cserkészlet, hogy a leventeintézménnyel szemben az önállóságát – több kompromisszumra kényszerülve ugyan – megőrizze. A Hadügy Minisztérium és a leventeintézmény nyomására a cserkészlet keretein belül is előírás volt a fiatalok katonai előkészítése, de a szemlék, jelentések azt támasztják alá, hogy a cserkészvezetők nem erre helyezték a hangsúlyt, őrizték az eredeti Baden Powell-i eszmét.

Azt, hogy a cserkészmozgalom és a levente intézményének kapcsolata milyen volt a mindkét szervezetben részt vevő fiatalok szemében, jól mutatja a színész Sinkovits Imre visszaemlékezése: „...leventébe kellett járni. Nem szerettem. Cserkész voltam. Tűz és víz! Legalábbis a fővárosban.” (<http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/sinkovitselet.htm>) Míg a cserkészlet önként és örömmel vállalt feladat volt, a leventét nagyon sokan kényszernek érezték.

A levente

A katonás nevelés, az előképzés gondolata már a századforduló óta jelen volt a HM vezetői körében, és ez irányú gyakorlati lépések is történtek lövésztanfolyamok szervezése formájában. 1910-ben már 163 lövésztanfolyam volt, s ez a szám 1913 végére több, mint a duplájára nőtt. Az 1. világháború kitöréséig a résztvevők száma elérte a 20 ezret (Gergely és Kiss, 1976, 15–17. o.).

Trianon után az ifjúság katonai előképzésének kérdése kitüntetett figyelmet kapott, hiszen a győztes hatalmak által előírt katonai korlátozások és az ennek érvényt szerző szigorú antant ellenőrzések közepette kívánták a HM irányítói a katonai potenciált – burkolt formában – fenntartani, illetve fejleszteni. A katonai körök kevesellték a cserkészletben lévő lehetőségeket, és elérték a leventeintézmény felállítását, amely jobban megfelelt a militáns – bár kifelé még álcázni próbált – törekvéseknek.

A militarista szándékok álcázására szükségük volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal való együttműködéshez. Ahhoz azonban, hogy az elképzelések országos szinten megvalósíthatók legyenek, és a fiatalok rá legyenek szorítva a részvételre, törvényt kellett alkotni. Csak a jogi keretek megteremtésével, a testnevelési törvénnyel (1921. évi LIII. tc.) nyílt meg a lehetőség arra, hogy a HM a 21 év alatti, iskolába már nem járó fiúkat bevonja az előképzésbe azáltal, hogy a testnevelés állami feladattá vált. A törvény 1. §-a meghatározza, hogy a „leventeifjak kötelesek legalább 8 hónapon, és legfeljebb 9 hónapon keresztül heti 3 órán át testgyakorlást végezni”. A törvény megalapozta azt a folyamatot, aminek alapján elmondható, hogy az iskolába nem járó fiatalság testnevelésének intézményes megszervezésében Magyarország a Horthy-korszakban élen járt, a nyugati országokat is megelőzte (Gergely és Kiss, 1976, 60. o.). Már a 1921. évi törvény is tartalmaz szankciókat, ha a levente elmulasztja a kötelességét, de ennek a vizsgált időszakban még nem volt akkora súlya, mint amilyen a '40-es években lett.

A HM kényszerből elfogadta a kooperációt a VKM-mel, de a kezdetektől igyekezett nagyobb befolyásra szert tenni. A levante intézményét az Országos Testnevelési Tanács irányította, amelynek rejtett társelnöke tábornoki rangban volt. Az ő munkáját hivatásos tisztek is segítették: vegyesdandár-kerületenként egy kerületi testnevelési felügyelő, vármegyénként egy testnevelési felügyelő és járasonként egy testnevelési vezető. „A levante köteles ifjakat három korcsoportba sorolták, s ennek megfelelően határozták meg a képzés tartalmát is. Az első csoportba a 12-15 évesek tartoztak. Ők *elemi előképzésben* részesültek, sportoltak, s erkölcsi nevelést kaptak. A második csoportot alkotó 16-18 évesek *alapelőkészítése* részben az első csoportban megkezdett képzés mellett katonai előképzés volt. A harmadik csoport 19-21 éves fiataljai szakalap-előképzést kaptak: 2/3 részben katonai, 1/3 részben sportképzés.” (Gergely és Kiss, 1976, 69. o.) Az oktatási tárca vezetői azonban éltek a lehetőséggel, hogy beleszólásuk van a levanteintézménybe, és igyekeztek pedagógiai célokat érvényesíteni. Így a tagadhatatlan militarista elképzelések és törekvések ellenére nem nevezhető a levante tisztán katonai szervezetnek. Különösen az indulás éveiben a megtartott foglalkozások – a szervezetség, a vezetésben lévő civilek miatt – közelebb álltak a sporthoz, mint a katonás formákhoz.

A törvény elfogadása ellenére a levante intézményének országos kiépítése nem ment egykönnyen. A folyamat egészének problémáit jól nyomon követhetjük – pars pro toto – Kispeszt városának testnevelésügyéből. Kispesztben, miként Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében

más városaiban is, megalakult a testnevelési bizottság. A működés költségeinek fedezésére a sportot propagáló látványos versenyeket, labdarúgó-mérkőzéseket rendeztek, de az anyagi alapok gyarapítására táncestélyeket, műkedvelő előadásokat, bálokat is szerveztek. A vezetőképzés egyik kulcskérdése volt a rendszer kiépülésének. Az Országos Testnevelési Tanács 1922. áprilisi ülésén megállapították, hogy illuzórikussá válhat a törvény végrehajtása, ha nem történik meg a meglévő oktatók – országosan 1400 fő! – folyó évi kiképzése. (Gergely és Kiss, 1976, 44. o.). A vezetőképzés a VKM irányítása mellett folyt, de helyi kezdeményezések alapján is megindult, így Kispest város testnevelési bizottsága is szervezett saját szükségleteinek kielégítésére, miközben a megyében három helyen is (Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Vác) rendszeresen tartottak oktatóképző tanfolyamokat (Gergely és Kiss, 1976, 48. o.).

Az 1924 tavaszán megjelent végrehajtási utasítás értelmében újra kellett választani a testnevelési bizottságokat minden rendezett tanácsú városban. Ennek értelmében Kispesten az új bizottságot a következő személyek alkották: a polgármester, az egészségügyi osztályvezető főorvos, a testnevelési vezető, az ifjúsági oktató, három képviselő-testületi tag, továbbá főispáni kinevezés alapján három alkalmas személy (Gergely és Kiss, 1976, 49. o.). Mivel a leventeintézmény szervezésének, működtetésének költsége a törvényhatóságokra volt hárítva, ezért azok vezető tisztviselői gyakran passzívak, esetenként ellenségesek voltak az intézmény ügyével szemben. Kispesten azt állapították meg, hogy nincs fedezet új pálya építésére, a régi pályákat vették igénybe a leventék, akiknek (a foglalkozásra kötelezetteknek) a száma 1924-ben 1899 fő volt, az egyik legnagyobb számú csoport a vármegyében. Sok helyen panaszkodtak a bizottságok, hogy jó, ha a kötelezettek egy-két tizede megjelenik a vasárnapi foglalkozásokon. A már nős fiatalokat egyáltalán nem lehet rávenni a részvételre (Gergely és Kiss, 1976, 109. o.).

A HM – mint az 1923-ból származó, *Honvédelmi és katonai szempontok az ifjúság neveléséről* című dokumentumból kiderül – fontosnak tartotta az iskolai testnevelést (s ennek megvalósítása érdekében az iskolakötelezettség végrehajtásának szigorúbbá tételét), de még inkább az iskolás korból kikerült fiatalok rendszeres testedzésének a biztosítását, mert „nem szabad az itt felgyülemelő emberanyagot, mely voltaképpen a nemzet zömét adja, az [...] iskolák elvégzése után sem kisiklatni a nemzetvédelem arzenáljából” (Gergely és Kiss, 1976).

A HM vezetése a katonai előképzéstől azt várta, hogy a 3 hónapos újoncképzéssel legyen egyenértékű, ezért a képzési időből nem kívántak másra, például közvetett nevelésre fordítani. A leventeservezetekben dolgozó katonatisztek körében mind hangoztatottabbá vált, hogy vége az ugrabugrálásnak, a focizásnak és a súlylökésnek. Az oktatási tárca viszont nem kívánta a honvédségi képzés egyszerű utánzását. Mindkét fél törekvései csak részben jártak sikerrel. 1927-ben a Testnevelési Utasítással a katonai előképzés egységessé és tömegessé vált, de a dokumentum olyan ifjúsági képzést körvonalazott,

---

A kormány hamar felismerte a sportsikerekben rejlő propaganda-lehetőségeket, s ezért támogatta az egyesületek működését. Az OTT igyekezett a leventemozgalom és a társadalmi sportegyesületek közötti együttműködést elősegíteni. Sikerült is kompromisszumokat létrehozni a felek között, bár a levente elsősorban tárgyi és szakmai segítséget várt, s ezen keresztül magának az intézménynek az erősítését, a társadalmi egyesületek pedig a sportélet fellendítését kívánták a leventemozgalomban.

---

amely változatos és vonzó, rugalmas és indirekt módon célratoró. A gyakorlatban a jól képzett oktató gárda hiánya miatt a pedagógiai szempontok gyengültek (*Gergely és Kiss, 1976, 65–69. o.*).

A kormány hamar felismerte a sportsikerekben rejlő propaganda-lehetőségeket, s ezért támogatta az egyesületek működését (*Gergely és Kiss, 1976, 70. o.*). Az OTT igyekezett a leventemozgalom és a társadalmi sportegyesületek közötti együttműködést elősegíteni. Sikerült is kompromisszumokat létrehozni a felek között, bár a levente elsősorban tárgyi és szakmai segítséget várt, s ezen keresztül magának az intézménynek az erősítését, a társadalmi egyesületek pedig a sportélet fellendítését kívánták a leventemozgalomban. A levente vezetői azokat a sportágakat fogadták el könnyebben, amelyek jól szolgálták a katonai felkészülést, így a lovaglást, a repülést, a lövészetet, a kerékpározást; a támadó és védő sportokat (birkózás, ökölvívás, cselgáncs), a vízi sportokat (evezés, úszás, vitorlázás) és a téli sportokat (sielés, ródlizás, korcsolyázás), valamint a motorkerékpározást és a gépkocsivezetést.

Pestszentlőrincen, ahol 1923 óta folyt a leventék oktatása, képzése, 1928-ban megalakult a helyi Levente Egyesület, aminek a tisztikarát – mint ahogy ez más egyesületeknél is jellemző volt – a település vezetőiből választották meg. Így a vezető testületben ott találjuk dr. Sury Mihály közséگی állatorvost, Zöld Sándor közgyámot, dr. Wimmerth Béla plébánost, dr. Dora József közséگی orvost és Kuszenda Lajos jegyzőt is. (Az orvos és a jegyző nevével találkozhatunk a Szentlőrinci Rendessytelepi Torna Club [SZRTC] tisztikarában is.) Hasonlóság mutatkozott abban is a levente és a társadalmi sportegyesületek között, hogy mindkettő gyakran pénzügyi gondokkal küzdött, ezért rendezvényekkel, bálokkal – mint például az Andreics-féle vendéglőben rendezett leventebál (*Pestszentlőrinci Hírlap, 1928. február 24.*) – igyekeztek enyhíteni az anyagi nehézségeiken. Az így befolyt összegek az egyesületi szertárak fejlesztésére többnyire nem voltak elegendők (*Gergely és Kiss, 1976, 101. o.*).

A pestszentlőrinci levente sporttelep a Szemere lövölde golyófogó sánca mögött, a Keglevich utcában működött, és igyekezett beilleszkedni a település életébe. A sporttelepet nemcsak levente képzésre használták, hanem a lakosság számára is nyitott volt, és gyakran tartották a szomszédos Szentlőrinci Atlétikai Club edzéseit is (*Pestszentlőrinci Hírlap, 1928. február 24.*). A község visszatérő problémája volt a por, ezért mindig fontos eseménynek számított, ha a település valamelyik részén fásítottak. A helyi újság hírül adta, hogy a levente sporttelepen Horthy Miklós, Széchenyi István, Petőfi Sándor, Arany János és Rákóczi Ferenc tiszteletére díszfákat ültettek (*Pestszentlőrinci Hírlap, 1928. április 27.*).

A gazdasági világválság nehezítette a levente intézményének erősödését. A testnevelésről szóló törvény és annak végrehajtási utasítása kitért ugyan a munkaadóknak a leventeképzéssel kapcsolatos kötelezettségeire is, de egyre több gyár – így a kispesti Hoffer-gyár is – a levente rovására igyekezett gazdasági gondjain enyhíteni. Bár a munkaadók támogatni tartoztak a levente intézményét általában, egyesületek létrehozásával, felszerelésével, stb. de úgy bújnak ki a kötelesség alól, hogy először csökkentették a leventekötelesek számát a gyárban, majd feloszlatták a már meglévő egyesületet, mondván, hogy kevés a leventekorú fiatal. A sportfelszereléseket értékesítették, s inkább vállalták, hogy havonta fizetnek a városi sportlapba, mintsem egyesületet állítottak volna fel, ami körülbelül évi 20 ezer pengőbe került. Igaz, akadtak adakozók is, mint például báró Wolfner András, aki az ócsai leventéknek „otthont építtetett, felszerelte könyttárral, rádióval, tornaszerekkel, és vett a leventéinek téli, nyári egyenruhát” (*Gergely és Kiss, 1976, 109. o.*). A válság éveiben azonban inkább az volt a jellemző, amiről egy 1931. novemberi jelentés számol be, hogy a „kispesti leventéknek 25-30 %-a cipő és ruházat nélkül van” (*Gergely és Kiss, 1976, 111. o.*).

A levente egyre több vonatkozásban kap szerepet az 1936-ban várossá váló Pestszentlőrinc életében. Itt nyitják meg az impozáns méretű lövöldét, és Sportrepülő Egyesület is alakul, amelyhez a Műegyetemi Sportrepülő Egyesület is hozzájárulását adta. Az ünnepségek elmaradhatatlan szereplői voltak a leventék zenekaraikkal, felvonulásaikkal (*Pestszentlőrinci Hírlap*, 1938. június 4., június 11.).

A levente intézménye sokféle ellenállással találkozott a vizsgált időszakban. Az oktatási tárcának nem tetszett a tisztán katonai megközelítés, és ezért igyekezett a sportot és a rugalmas és vonzó ifjúsági tevékenységeket előnybe részesíteni, és ez irányba terelni a levente működését. A tanárok egy része igyekezett kimaradni, és azoknak a többsége is, akik bekapcsolódtak, igyekezett a levente-foglalkozásokat nem a katonai irányokba vinni. A fiatalok többsége nem szívesen vett részt a leventében – már annak kötelező jellege miatt sem –, ezt mutatják a húszas évek jelentései: a kötelezetteknek csak töredéke jelent meg a foglalkozásokon. A fentebb említett Sinkovits-visszaemlékezés felidézi a nem ritka megalázásokat is („...egy levente gyakorlaton vagy hatszáz diáktársam előtt kiszólitott az oktató, egyébként tornatanár. 'Hogy hívnak?' Mondom. 'Hangosabban!' Úgy mondom. 'Még hangosabban!' Végül már ordítva, majdnem sírva üvöltöm: 'Sinkovits Imre!' 'Halljátok, fiaim?! Így hívnak egy magyar leventét!'”). A kiképzői hagyományok, a katonai hierarchia magyarázzák a megalázásokat, de nem segítették a levente népszerűségét növelni.

Az árnyaltabb képhez hozzátartozik a leventének az az oldala is, amiről a festőművész Kokas Ignác beszélt visszaemlékezésében (*Szülőföldjeim...*, 2010). Az 1926-ban Válon született és végig ott élő fiatalember számára a világ kinyílását jelentette, hogy Agárdra került leventetáborba, hogy az ottani parancsnok-tanár javasolta neki, tanuljon tovább a tanítóképzőben, és a felvételi kérelmet is megírta helyette. Kokas úgy élte meg, hogy életpályájának meghatározó fordulópontja volt a levente.

Összegzés helyett

A cserkészlet, a levente és a sportegyesületek a vizsgált időszakban jelentős szerepet játszottak a fiatalok életében, komoly hatással voltak a sorsuk alakulására, de a három szervezet hatása nem magyarázható meg csupán az általuk deklarált célokkal. Komplexebb módon kell vizsgálni a kérdést, hiszen az informális tanulás jóval összetettebb – mondhatnánk tekervényesebb – annál, mintsem a tárgyalt szervezetek szándékolt hatásai tisztán érvényesülhettek volna. Ezért is érdemes minél több egyedi történetet feltárni.

Jegyzet

(1) „A 'rúgólabdázás', azaz a foci 1895-ben indult hódító útjára Magyarországon. Az első nyilvános mérkőzést 1897-ben játszották. Ezen a mérkőzésen 2000 néző jelent meg. Alig másfél évtized múlva, amikor a Ferencvárosi Torna Club, a Fradi labdarúgó-csapata 1911-ben hazatért első külföldi turnéjáról, a Keleti pályaudvaron már 30 ezer szurkoló várta a sikeres játékosokat.” (*Romsics*, 2005, 100. o.)

(2) Interjú Ráduly Józseffel. 2011. február 24.

(3) Beszélgetés Buzánszky Jenő labdarúgóval, az „Aranycsapat” tagjával. Veszprém, 2010. november 3.

(4) „A körmendi állami polgári iskolában megalakították az első 'cserkészosztályt'. Kezdeményezés történt a cserkészintézmények szervezésére. Az OET

1935. május 15-i ülésén úgy határozott, hogy a 'nevelőiskola gondolatával' foglalkozni kíván...” (*Gergely*, 1989, 191–192. o.)

(5) A másik két csapat – a 828. sz. Szent Flórián és a 947. sz. I. Rákóczi György – megalakulásának időpontjáról az újságokban nem találtam adatot.

(6) Az emlékmű 1938-ban készült el és május 28-án avatták fel (*Pestszentlőrinci Hírlap*, 1938. június 4.).

(7) Az ő szemük előtt „egy európai műveltségű, jellemes, fegyelmezett, a 'hivatott' vezetők irányítását elfogadó és követő, a társadalmat példájával átalakító elit ifjúság (majdani társadalmi vezetők, értelmiségiek) felnevelésének szükségessége lebegett.” (*Gergely*, 1989, 101. o.)

Irodalom

- Balaton Mónika és Takács István (2003): *Sinkovits Imre*. 2011. 02. 24-i megtekintés, <http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/sinkovitslet.htm>
- Boreczky Ágnes (2001): Változások a szülők gyerekfelfogásában, a gyerekek életkörülményeiben és szocializációjában (1910–1990). *Magyar Pedagógia*, **101**. 2. sz. 151–169.
- Borsi-Kálmán Béla (2008): *Az aranycsapat és a kapitánya*. Kortárs Könyvkiadói Kft, Budapest.
- Colley, H., Hodkinson, P. és Malcolm, J. (2003): *Informality and formality in learning, report for Learning and Skills Research Centre*. University of Leeds Lifelong Learning Institute, Leeds.
- Coombs, P. H. és Ahmed, M. (1974): *Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help*. John Hopkins University Press, Baltimore.
- Csapó Benő (2002, szerk.): *Az iskolai műveltség*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Field, J. (2006): *Lifelong Learning and the New Educational Order*. Trentham Books, Stoke on Trent.
- Gergely Ferenc (1989): *A magyar cserkészlet története. 1910–1948*. Göncöl Kiadó, Budapest.
- Gergely Ferenc és Kiss György (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Golding, B., Brown, M. és Foley, A. (2009): *Informal learning: a discussion around defining and researching its breadth and importance*. 2011. 02. 20-i megtekintés, <http://www.eric.ed.gov/PDFS/EJ864431.pdf>
- Halász Gábor (2008): A jelen és jövő iskolája – közoktatás Magyarországon és Európában. In: Benedek András és Hungler Diána (szerk.): *Az oktatás közügy. A VII. Nevelésügyi Kongresszus programja*. Művészetek Palotája – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest. 17–34.
- Horváth H. Attila (2010): Aranylő rongylabda. Fragmentumok a magyar foci virágkoráról. *Iskolakultúra*, **20**. 2. sz. 127–134.
- Horváth H. Attila (2011): *Informális tanulás Kispesten és Pestszentlőrincen a két világháború között*. Kézirat.
- Kispeszt-Szentlőrinc, 1922–1933*.
- Szülőföldjeim – Vél. Bemutatja Kokas Ignác*. (2010) 2011. 02. 20-i megtekintés, Magyar Televízió, http://videotar.mtv.hu/Videok/2010/12/20/15/Szulofoldjeim_Val_Bemutatja_Kokas_Ignac.aspx
- Pestszentlőrinci Hírlap, 1928–1938*
- Pestszentlőrinci Újság, 1927, 1932, 1935*.
- PIHGY (2007): Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény [Bp. 18. ker.] Naptára
- P. Miklós Tamás (2003): Fejezetek a hazai gyermeküdültetés és ifjúsági turizmus történetéből. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8. sz.
- Radó Péter (2006): Tanulás Magyarországon. Az Oktatáspolitikai Elemzések Központjának nyilvános közpolitikai jelentése. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. sz.
- Rejtő László (1966): *Az aranycsapat és árnnyai*. Sport Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.